

A SZAKNYELVEK HELYESÍRÁSÁNAK SZABÁLYOZÁSÁRÓL ELMÉLET, GYAKORLAT, DILEMMÁK

LUDÁNYI ZSÓFIA

A szaknyelvek helyesírásának szabályozásával azért szükséges foglalkozni, mert a szaknyelveket, ezen belül az egyes szaknyelvi műfajokat jellemző nyelvi sajátosságok vizsgálatához a helyesírás is hozzátartozik. A jelen tanulmány célja, hogy bemutassa a magyar szaknyelvi helyesírási szabályozások hátterét, az általános (köznyelvi) és a szaknyelvi helyesírási szabályzatok egymáshoz való viszonyát, és részletes tájékoztató bibliográfiát adjon a létező szaknyelvi helyesírási szabályzatokról, szótárakról, szójegyzékekről. Az elméleti háttér mellett a tanulmány gyakorlati példákat is hoz a szaknyelvek tipikus helyesírási problémáira a Nyelvtudományi Kutatóközpont nyelvi tanácsadó szolgáltatáshoz érkezett kérdések és válaszok alapján. A nyelvi tanácsadáshoz kapcsolódva szól a Nyelvtudományi Kutatóközpont online helyesírási tanácsadó portáljáról, a helyesiras.mta.hu-ról is, hangsúlyozva azt, hogy a portál eszközei alapvetően az általános (köznyelvi) helyesírási kérdések megválaszolására készültek, így szaknyelvi kérdésekben csak korlátozottan tudnak segíteni.

Kulcsszavak: szaknyelv, helyesírás, helyesírási szabályzat, helyesírási szótárak, helyesírási tanácsadó portál

On the regulation of terminological spelling. Theory, practice, dilemmas. The regulation of how specialized terms are spelt deserves closer scrutiny because spelling forms an integral part of the linguistic features that characterize jargons in general and jargon-specific genres in particular. The goal of this study is to explore Hungarian regulations of terminological spelling, and the relationship between general spelling guides (on standard Hungarian) and those which pertain to occupational varieties. Moreover, it also offers a comprehensive bibliography of available spelling guides, dictionaries and glossaries concerning terminology. Besides discussing theoretical matters, the paper also showcases typical practical problems arising in the area of terminological spelling, based on questions from the public addressed to the linguistic advisory board of the Hungarian Research Centre for Linguistics. In relation to this, the paper moves on to comment on the institute's online spelling advisory portal helyesiras.mta.hu, highlighting the fact that the portal's tools are primarily geared toward addressing general spelling issues (of standard language), thus being of limited use in terminological matters.

Keywords: terminology, spelling, spelling guide, spelling dictionary, spelling advisory portal

BEVEZETÉS

A szaknyelvkutatás szociolingvisztikai megközelítése, az egyes társadalmi csoportok foglalkozás szerinti elkülönülése lehetővé teszi az egyes szakmai beszélőközösségek nyelvi-

nyelvhasználati jellemzőinek vizsgálatát. Ebből adódóan a szaknyelvekkel foglalkozó nyelvészek célja és feladata az egyes foglalkozásokat űző személyek nyelvhasználatának a köznyelvtől való elkülönítése a szókincs és a szakszövegek szintaktikai jellegzetességeinek vizsgálatával, valamint a szövegszintű, főként statisztikailag kimutatható jellemzők elemzésével.¹ A szaknyelvek, azon belül az egyes írott szaknyelvi műfajok nyelvi jellemzőinek feltáráshoz a fentieken kívül a szakszövegek írásgyakorlatának, helyesírásának vizsgálata is hozzátartozik. Mivel nem beszélhetünk általánosságban „a szaknyelvről”, az egyes szakterületek terminológiáját, szókészletét, illetve helyesírását is egyenként kell megvizsgálni. A helyesírással azért is szükséges foglalkozni, mert nem csupán a magyar nyelvű szakszövegek írásakor, hanem idegen nyelvekből fordított szakszövegek lektorálásakor,² minőség-ellenőrzésekor³ is előtérbe kerülnek a helyesírási normát nem követő nyelvi formák mint objektív, jól definiálható hibák.⁴ Noha a fordítás minőségét a nyelvtani és mondatszerkesztési normák, illetve a helyesírási szabályok követése önmagában nem biztosítja,⁵ a helyesírásnak a magyar társadalomban betöltött nagy presztízsét, lényegében megkérdőjelezhetetlen tekintélyét⁶ mutatja az a gyakorlat is, hogy egyes integrált fordítási környezetek minőségbiztosítási (QA checker) funkciói⁷ a fordítás minőségének értékelésében nagy hangsúlyt fektetnek a helyesírásra.⁸

A SZAKNYELVI HELYESÍRÁSOK A MAGYAR HELYESÍRÁS RENDSZERÉBEN

Magának a *szaknyelvi helyesírás* terminusnak a magyarázatához először el kell helyezni a szaknyelvi helyesírásokat a magyar helyesírás rendszerében. A helyesírás alapvető célja – az

¹ Fóris Ágota: A szaknyelv kutatás modelljei és módszerei: szociolingvisztikai megközelítés, *Magyar Nyelv*, CVI. évf., 2010/4, 432.

² L. pl. Robin Edina: A fordító mint lektor, in Horváth Ildikó (szerk.): *A modern fordító és tolmács*, Budapest, ELTE Eötvös, 2015, 35–45.

³ Faludi Andrea: Lexikai kohéziós vizsgálat CAT-tel fordított szövegeken. A doménreláció mint a lexikai kohézió eszköze, in Károly Krisztina – Fóris Ágota (szerk.): *A fordítás titkos ösvényein. Doktori kutatások Klaudy Kinga tiszteletére II.*, Budapest, ELTE Eötvös, 2015, 36.

⁴ Szondy Melinda: A fordító mint fordításszolgáltató, in Horváth Ildikó (szerk.): *A modern fordító és tolmács*, Budapest, ELTE Eötvös, 2015, 28.

⁵ Heltai Pál: A fordító és a nyelvi normák III., *Magyar Nyelvőr*, CXXIX. évf., 2005/2, 165–172.

⁶ Mártonfi Attila: Tájékoztató bibliográfia „A helyesírás kézikönyvei” témában, *Magyar Nyelvőr*, CXLII. évf., 2018/2, 230.

⁷ Seidl-Pécs Olívia: Elvárások és versenyelőny: a technológiai kompetencia fejlesztése, in Kóbor Márta – Csikai Zsuzsanna (szerk.): *Iránytű az egyetemi fordítóképzéshez. A kompetenciafejlesztés új fókuszai*, Pécs, Kontraszt, 2017, 123–141.

⁸ A fordítástámogató szoftverek minőség-ellenőrző eszközeiről, módszereiről magyarul lásd pl. Lengyel István: *A fordítási hiba fogalma funkcionális megközelítésben*, PhD-értekezés, Budapest, ELTE Nyelvudományi Doktori Iskola, 2013, 160–170.

információkeresés elősegítésével – a befogadó, az olvasó helyzetének megkönnyítése.⁹ Árnyalva azonban a köztudatban élő „a helyesírás nehéz” hétköznapi hiedelmet, fontos tudatosítani, hogy egy írásgyakorló nyelvi közösség tagjainak más-más mértékben kell ismerniük a helyesírási szabályokat, sőt valójában igazán professzionális helyesírási ismeretekre csak nagyon keveseknek van szükségük.¹⁰ Ebből adódik a magyar helyesírás rendszerének többszintűsége.

Helyesírási rendszerünket hagyományosan négyszintűnek szokás nevezni, szintek helyett azonban pontosabb négy résztartományról beszélni. E résztartományok nem elkülönülő területeket jelölnek; nincsenek éles határok az egyes tartományok között. Sokkal szemléletesebb, ha a magyar helyesírás rendszerére egyfajta kontinuumként tekintünk, ahol az egyes „szintek” ugyanannak a rendszernek más-más megközelítését jelentik.¹¹

Deme László nyomán a többszintű helyesírási rendszer első szintjének szokás nevezni „az igényes írásgyakorlathoz szükséges szabályrendszert” tartalmazó akadémiai helyesírási szabályzatot.¹² Ha a magyar helyesírási rendszert kontinuumnak tekintjük, úgy fogalmazhatunk, hogy jelenleg a Magyar Tudományos Akadémia mint testületi szerző által készített *A magyar helyesírás szabályai* című kötet 12. kiadása¹³ (AkH.¹²) áll a helyesírási rendszer központjában, biztosítva a magyar helyesírás viszonylagos egységességét és állandóságát.¹⁴ Az akadémiai helyesírási szabályzathoz tartozik ugyan szójegyzék, de ennél terjedelmesebb szóanyagot tartalmaz a *Magyar helyesírási szótár* (MHSz.²⁰¹⁷).¹⁵

A központban lévő hatályos akadémiai helyesírási szabályzat körül helyezkedik el a további három résztartomány. Ezek közül az egyikbe az ún. iskolai helyesírások tartoznak, vagyis azok az alsóbb iskolafokoknak szánt kiadványok, amelyek a lehető legegyszerűbb, közérthető módon közvetítik a tanulóknak a főbb helyesírási tudnivalókat. Az AkH.¹²-ra épülő, iskolai használatra szánt szabályzat *Kis magyar helyesírás* címmel jelent meg.¹⁶ A központi tartományt körülvevő második résztartományt az ún. helyesírási kézikönyvek alkotják, amelyek az akadémiai helyesírási szabályzatot magyarázzák, bővítik ki. Ilyen

⁹ Mártonfi Attila: Időszzerű-e A magyar helyesírás szabályai 12. kiadásának az előkészítése?, in Domonkosi Ágnes – Lanstyák István – Posgay Ildikó (szerk.): *Műhelytanulmányok a nyelvművelésről*, Budapest, Gramma Nyelvi Iroda – Tinta, 2007, 135.

¹⁰ L. pl. Mártonfi: Időszzerű-e, 2007, 134–135.

¹¹ Laczkó Krisztina: Helyesírás a magyar orvosi nyelvben: múlt és jelen, *Magyar Orvosi Nyelv*, XIII. évf., 2013/2, 128.

¹² Fábíán Pál: A nyelvművelés feladatai, *Magyar Nyelvőr*, CXXI. évf., 1997/4, 387.

¹³ AkH.¹² = Magyar Tudományos Akadémia: *A magyar helyesírás szabályai*. Tizenkettedik kiadás, Budapest, Akadémiai, 2015.

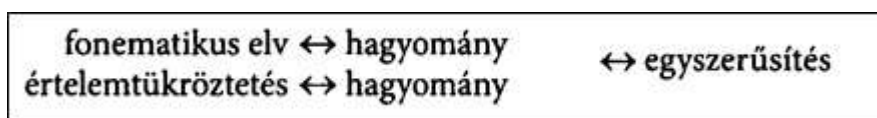
¹⁴ Mártonfi: Tájékoztató bibliográfia, 2018, 230.

¹⁵ MHSz.²⁰¹⁷ = Tóth Etelka (szerk.): *Magyar helyesírási szótár*, Budapest, Akadémiai, 2017.

¹⁶ Keszler Borbála – Siptár Péter – Tóth Etelka: *Kis magyar helyesírás*, Budapest, Akadémiai, 2016.

például a 11. kiadást magyarázó, az akadémiai helyesírási szabályzat szellemiségét követő szerzői munka, az *Osiris Helyesírás*¹⁷ is, amely a részletes szabálymagyarázatok, kivétellisták mellett egy minden korábbinál részletesebb szótárral is rendelkezik. Az akadémiai helyesírási szabályzat 12. kiadásához jelenleg még nem áll rendelkezésre helyesírási kézikönyv, de folynak az *Osiris Helyesírás* aktualizálásának munkálatai.¹⁸ A harmadik résztartományt a szaknyelvi helyesírási szabályozások alkotják, amelyek részlegesen átfedésben vannak a többi résztartománnyal: egyrészt jelen vannak az iskolai oktatásban, hiszen a különböző tudományterületek iskolai terminológiáját érintik, másrészt a professzionális írásbeliségnek, a szöveggondozásnak vagy a szakfordításoknak is részét képezi a szakmai-tudományos írásbeliség.¹⁹

A magyar helyesírási rendszer fent említett négy résztartományának mindegyikében ugyanazok az összefüggések, elvek, normák érvényesülnek: a fonematikusság elve szemben áll a hagyomány elvével, ez utóbbival az értelemtükröztetés is, s e kettővel szembeállítva, a teljes rendszerben érvényesül az egyszerűsítésre való törekvés elve (1. ábra).

1. ábra. A magyar helyesírás alapjellemzőinek összefüggései²⁰

A szaknyelvi helyesírások tehát a mindenkori akadémiai szabályzat kibővítései olyan értelemben, hogy egy adott szakma szókincsét írásba foglalva bizonyos helyesírási kérdések középpontba helyeződnek, emergenssé válnak (gondoljunk csak például az idegen szavak helyesírási szabályaira, amelyek különösen központi kérdéssé válnak az orvosi terminológia írásba foglalásakor). Fontos azonban tisztázni, hogy a szakmai helyesírások nem alkotnak önálló rendszert olyan értelemben, hogy nincsenek egyéni, a központi akadémiai normától eltérő elvei, normái, így a *szaknyelvi helyesírás* terminus helyett pontosabb volna a szaknyelv írásbeli változatában megjelenő sajátos helyesírási jellegzetességeiről beszélni.²¹ A továbbiakban tehát a *szaknyelvi helyesírás* terminus így értelmezendő.

¹⁷ Laczkó Krisztina – Mártonfi Attila: *Helyesírás*, Budapest, Osiris, 2004.

¹⁸ Erről l. Laczkó Krisztina – Mártonfi Attila: Az Osiris Helyesírás és az új helyesírási szabályzat, in Bozsik Gabriella – Ludányi Zsófia (szerk.): *Szabályzat, oktatás, gyakorlat: Helyesírásról sokszínűen*, Eger, Liceum, 2019, 227–237.

¹⁹ Laczkó Krisztina: A helyesírási hibák értékelése, *Acta Universitatis De Carolo Eszterházy Nominatae. Sectio Linguistica Hungarica*, XLVI. évf., 2020, 61–80.

²⁰ Laczkó Krisztina – Mártonfi Attila: *Helyesírási tanácsadó*, Osiris diákszótár 2., Budapest, Osiris, 2008, 17.

²¹ Laczkó: *Helyesírás a magyar orvosi nyelvben*, 2013, 128–129.

A SZAKNYELVI HELYESÍRÁS-SZABÁLYOZÁS FOLYAMATA

A helyesírási kodifikáció a nyelvi tervezés része, a szaknyelvi helyesírások szabályozása pedig ún. terminológiatervezési feladat.²²

A nyelvi tervezésnek két oldalát különböztethetjük meg: a státusztervezés (status planning) a nyelv társadalmi státuszának módosítására irányuló cselekvés; a korpusztervezés (corpus planning) pedig a nyelv sztenderdizálására, normaképzésre irányul.²³ Státuszát tekintve a magyar helyesírás 1832 óta, azaz az első helyesírási szabályzat megjelenése óta akadémiai státuszban van: ma a helyesírás állapotáért a Magyar Tudományos Akadémia Magyar Nyelvi Osztályközi Állandó Bizottsága²⁴ (korábbi nevein: Magyar Nyelvi Bizottság, Helyesírási Bizottság) felel. E bizottság tagjai egyrészt nyelvészek, másrészt más akadémiai osztályok küldöttei, harmadrészt az egyéb, nem akadémiai területekkel kapcsolatot biztosító ún. állandó meghívottak.²⁵

Az akadémiai helyesírás megalkotása (1832) óta a helyesírás-szabályozás legfontosabb célját az egységes írásmód kiterjesztésére való törekvés képezte. A köznyelvi helyesírás egységesítésére irányuló akadémiai törekvésekkel egy időben jelentkezett a szaknyelvi helyesírások kidolgozásának szükségessége. Az egyes tudományok szókincsének van ugyanis egy olyan rétege, amelynek célszerű és az adott tudományterület szempontjából helyes írásmódja az általános (köznyelvi) helyesírás szabályrendszere, valamint az akadémiai helyesírási szabályzatra épülő szótárak példaanyaga alapján nem oldható meg. A második világháború után kibontakozó tudományos-technikai forradalom következtében hatványozottan jelentkeztek a szaknyelvekhez kapcsolódó helyesírási problémák.²⁶

A szaknyelvi helyesírás szabályozására, a szaknyelvi helyesírási szabályzatok kidolgozására általában akkor kerül sor, ha az adott szakterület képviselői részéről igény jelentkezik erre.²⁷ Ám ez önmagában nem elég, ugyanis ilyenkor feltétlenül szükség van a

²² Terminológiapolitikai irányelvek. A terminológiapolitika kialakítása és megvalósítása különböző nyelvközösségekben, Infoterm, 2005, ford. Somogyi Zoltán, in Fóris Ágota – Bölcskei Andrea (szerk.): *Terminológiastratégiai kihívások a magyar nyelvterületen*, Budapest, L' Harmattan – OFFI Zrt., 2019, 167–218. https://www.offi.hu/sites/default/files/media/files/terminologastrategiai_kihivasok.pdf (Letöltés: 2020. július 24.)

²³ Kloss, Heinz: *Research Possibilities on Group Bilingualism: A Report*, Quebec, International Center for Research in Bilingualism, 1969.

²⁴ MTA I. Nyelv- és Irodalomtudományok Osztálya. https://mta.hu/i-osztaly/allando-bizottsagok-105500#magyar_nyelvi_osztalykozi_allando_bizottsag (Letöltés: 2020. július 17.)

²⁵ Mártonfi Attila: A helyesírás mint szabályrendszer, *Café Babel*, LXV. évf., 2011, 65.

²⁶ Fábián Pál: Szaknyelvi helyesírási szabályzataink mérlege, *Magyar Nyelvőr*, CXVII. évf., 1993/4, 595.

²⁷ Uo.

nyelvvel hivatásszerűen foglalkozó személlyel való konzultálásra és együttműködésre.²⁸ Ezt az egyes tudományterületek képviselői is így látják, mert gyakran ők maguk keresik meg a nyelvészeket, hogy a bonyolultabb kérdésekben tanácsot kérjenek,²⁹ a nyelvészek feladata pedig, hogy biztosítsák a köznyelvi helyesírással való összhangot. A szaknyelvi helyesírások esetében a nyelvész szakember szerepét az Akadémia tudományos bizottsága tölti be: a bizottság vállalja a rendezés feladatát, és megfelelő feltételeket biztosít. Korábban a szakmai helyesírási szabályzat kidolgozására vállalkozó testületekbe a Helyesírási Bizottság delegálta egy magyar nyelvész tagját, hogy megteremtse az összhangot a szakma és a helyesírás között. A szakmai testülettől elfogadott szabályzatot végül a Helyesírási Bizottság hagyta jóvá. Például a magyar növénynevek helyesírási szabálytervezetét Priszter Szaniszló állította össze, ezt a tervezetet 1982-ben megvitatta az MTA Botanikai Bizottsága. A vita alapján módosított szöveget az MTA Helyesírási Bizottsága 1983-ban hagyta jóvá. A szabályok megszövegezésében a bizottság tagjai, különösen Fábíán Pál és Hőnyi Ede nyújtottak segítséget.³⁰

Ma is hasonlóan működik a szaknyelvi helyesírások kidolgozása: az új (az akadémiai helyesírási szabályzat 12. kiadásán alapuló) orvosi helyesírási útmutató például Bösze Péter kezdeményezésére született meg. Az új orvosi szaknyelvi szabályzat előkészületei több mint egy évtizedig tartottak, az MTA több osztályával, bizottságával egyeztetve (Biológiai Tudományok Osztálya, Kémiai Tudományok Osztálya, Orvosi Tudományok Osztálya, Mikrobiológiai Osztályközi Állandó Bizottság, Gyógyszerésztudományi Osztályközi Állandó Bizottság). A szabálytervezetet megtárgyalta és elfogadta az MTA Magyar Nyelvi Osztályközi Állandó Bizottsága (és az azon belül működő Orvosi Nyelvi Munkabizottság), majd az előbbi bizottság jóváhagyta. Ezt követően az MTA két illetékes osztálya, a Nyelv- és Irodalomtudományok, valamint az Orvosi Tudományok Osztálya is jóváhagyta a szabálytervezetet.³¹ Az elmúlt évtizedekben hasonló módon születettek meg az állatnevek, a földrajzi nevek, a növénynevek, a kémiai nómenklatúra stb. helyesírási szabályzatai.³² Jelenleg megjelenés előtt áll a fizikai helyesírási szótár,³³ de más tudományterületeken is

²⁸ Grétsy László: A szaknyelvek megújításáért, *Magyar Nyelvőr*, CXXVI. évf., 2002/3, 277.

²⁹ Zimányi Árpád: A szaknyelvi helyesírás-tervezés újabb feladataiból, *Magyar Nyelvőr*, CXXVII. évf., 2003/1, 12–13.

³⁰ Priszter Szaniszló: *A magyar növénynevek helyesírási szabályai*, Budapest, 1985, 1.

³¹ Bösze Péter: *Magyar orvosi nyelv. Helyesírási útmutató*, Budapest, Medicina, 2019, 11.

³² Fábíán: Szaknyelvi helyesírási szabályzataink mérlege, 1993, 595.

³³ Mártonfi Attila – Sólyom Jenő: *Fizikai helyesírási szótár*, megjelenés alatt, 2020.

fontos lenne a helyesírás szabályozása, például a csillagászatban (erre már történtek kezdeményezések).³⁴

Ellentétben a nyelvi tervezéssel, amelynek nem előfeltétele, hogy létezzen írott nyelv, konkrét nyelvi normák, a terminológiatervezés a meglévő nyelvi normákra, többek között a helyesírási normára, az ortográfia viszonylagos stabilitására támaszkodik.³⁵ A szaknyelvi helyesírási szabályzatoknak tehát – ahogy a 2. pontban is szóltunk róla – alapelveikben a mindenkorai akadémiai helyesírási szabályzatra kell ráépülniük.

A szaknyelvi helyesírások szabályozására kétféle megoldás lehetséges, ez attól függ, hogy az adott szakterület rendelkezik-e a nómenklatúrával vagy sem. A terminológia és a nómenklatúra közti különbség részben nagyságrendbeli: a nevek (nómenek) hatalmas száma a terminusokhoz viszonyítva (ez a kevésbé lényegi különbség), részben pedig – és ez a lényeges megkülönböztető jegy – az, hogy a terminusok általános fogalmakat jelölnek meg, a nevek pedig egyedeket.³⁶

Ha egy szakterület olyan terminológiával rendelkezik, amely írásgyakorlatában nem tér el az általános helyesírási szabályoktól, vagyis ugyanazok a nyelvi tényezők alakítják, csak esetleg sajátos vonásokat mutat, akkor külön szaknyelvi helyesírási szabályzatra nincsen szükség. Ilyen esetekben a szaknyelvi helyesírási szótárak tartalmazzák a szakszókincset, a szótár előtti bevezető fejezet pedig összefoglalja az adott szaknyelv terminológiájának rögzítésére vonatkozó legfontosabb tudnivalókat. Ha azonban egy szaknyelv nómenklatúrával rendelkezik, azaz a terminusok leírásában nem a sztenderd szabályok az irányadók, akkor szükség van külön szabályzat kidolgozására is. Jellemzően ilyen a kémia, az állat- és növényrendszertan, valamint a földrajzi nevek írása.³⁷

A szaknyelvi helyesírási szabályzatok jelentőségét az adja, hogy a köznyelvi és a szakmai írásgyakorlat közti eltérést igyekeznek csökkenteni, illetve az egy szakmán belüli eltérő írásmódokat egységesíteni. A szaknyelvi helyesírások szabályozása rendkívül összetett, nagy kompromisszumkészséget igénylő terminológiastratégiai feladat. Ahogy Grétsy László írja, „téved az a szakember, aki úgy gondolja, hogy „a szakmai nyelvhasználat kérdéseibe a nyelvésznek nincs is joga beleavatkozni [...], de legalább ilyen súlyosan téved az a nyelvész

³⁴ Hargitai Henrik – Kozma Judit – Kereszturi Ákos – Bérczi Szaniszló – Dutkó András – Illés Erzsébet – Karátson Dávid – Sik András: Javaslat a planetológiai nevezéktan magyar rendszerére, in Benkő József – Mizser Attila (szerk.): *Meteor csillagászati évkönyv*, Budapest, Magyar Csillagászati Egyesület, 2010, 280–302.

³⁵ Terminológiapolitikai irányelvek, 184.

³⁶ Fóris Ágota: A terminológiai rendszer, in *Hat terminológia lecke*, Pécs, Lexikográfia, 2005, 31–32.

³⁷ Laczkó Krisztina: Körkép a magyar helyesírásról – áttekintés a 12. kiadás után, *Magyar Nyelvőr*, CXLII. évf., 2018/2, 138.

is, aki a maga nyelvészeti szempontjainak hiánytalan érvényesítését kívánja meg a szakemberektől, nem számolva a sajátos szakmai szempontokkal”.³⁸

SZAKNYELVI HELYESÍRÁSI BIBLIOGRÁFIA

Ebben a fejezetben a megjelenés sorrendjét követve felsoroljuk az egyes szakterülethez kötődő, eddig megjelent szaknyelvi helyesírási szabályzatokat, szótárakat, szójegyzékeket Fábíán Pál,³⁹ Zimányi Árpád,⁴⁰ Mártonfi Attila⁴¹ munkái, valamint az *Osiris Helyesírás*⁴² bibliográfiája alapján. Ezek a munkák az elmúlt évtizedekben születtek (a 20. század második felétől kezdve, a legkorábbi 1959-ben), amikor az akadémiai helyesírási szabályzatnak még korábbi kiadásai voltak érvényben (1954-től a tizedik, 1984-től a tizenegyedik kiadás). Ahogy korábban szó volt róla, a szaknyelvi szabályzatok mindig a hatályos akadémiai helyesírási szabályzaton alapulnak. Figyelembe véve, hogy a jelenlegi AkH.¹² 2015-ben jelent meg, szigorú értelemben véve a bibliográfiában felsorolt szójegyzékek közül csak a 2015 utániak tekinthetők érvényesnek, tehát az új, 2019-es orvosi helyesírási útmutató és a készülő fizikai helyesírási szótár. Ugyanakkor abból kiindulva, hogy az AkH.¹² változásai nem voltak olyan jelentősek,⁴³ valamint a felsorolt munkák az általános helyesírási szabályokra csak kevésbé vagy egyáltalán nem térnek ki, bátran használhatók – és használandók – ezek a szaknyelvi helyesírási szabályzatok is.

Állatnevek, állatrendszertan

AZ MTA ZOOLOGIAI BIZOTTSÁGA: A magyar állatnevek helyesírási szabályai, *Állattani Közlemények*, XLVII. évf., 1959/1–2, 17–26. (Az alaptervezetet készítette: Dudich Endre.)

GOZMÁNY László: A magyar állatnevek helyesírási szabályai, *Folia Entomologica Hungarica* – *Rovartani Közlemények*, LV. évf., 1994, 429–445.

JÁVORKA Levente – FÁBIÁN Pál – HÖNYI Ede (szerk.): Az állatfajtanévek helyesírása, *Állattenyésztés és Takarmányozás*, XLIV. évf., 1995, 465–470.

³⁸ Grétsy László: A nyelvészet és a szaknyelvek, in Benkő Loránd – Szépe György (szerk.): *Nyelvészet és gyakorlat. (Tanulmánygyűjtemény.)*, Nyelvtudományi Értekezések 75, 1971, 73.

³⁹ Fábíán: Szaknyelvi helyesírási szabályzataink mérlege, 1993, 595–596.

⁴⁰ Zimányi: A szaknyelvi helyesírás-tervezés, 2003, 13.

⁴¹ Mártonfi: Tájékoztató bibliográfia, 2018, 232.

⁴² Laczkó – Mártonfi: *Helyesírás*, 2004, 1508–1509.

⁴³ Keszler Borbála: Megjelent A magyar helyesírás szabályai 12. kiadása, *Magyar Nyelvőr*, CXXXIX. évf., 2016/3, 253–268.

BODÓ Imre – FÁBIÁN Pál – HÖNYI Ede – JÁVORKA Levente: Nyelvtudományi döntések az állattenyésztésben, *Acta Agraria Kaposváriensis*, IV. évf., 2000/1, 81–90.

Állatorvos-tudomány

HOLLÓ Ferenc: Az állatorvosi szakkifejezések egységes használatának és helyesírásának szabályai, *Magyar Állatorvosok Lapja*, XXXVIII. évf., 1983/5, 309–311.

Ásványnevek

BOGNÁR László: *Ásványnévtár*, Budapest, Eötvös, 1995.

Földrajz

HM TÉRKÉPÉSZETI INTÉZET: *A földrajzi nevek helyesírása*, Budapest, HM Térképészeti Intézet, 1954.

FÁBIÁN Pál – FÖLDI Ervin – HÖNYI Ede: *A földrajzi nevek és megjelölések írásának szabályai*, Budapest, Akadémiai, 1965.

FÁBIÁN Pál – FÖLDI Ervin – HÖNYI Ede: *A földrajzi nevek helyesírása*, Budapest, Akadémiai, 1998.

Egyházi helyesírások

Útmutató egyházi kifejezések helyesírásához, Szent István Társulat, Budapest, 2006.

KOZMA Zsolt – PAP Gézőné GEGUS Márta – TONK Istvánné TÓTH Mária: *Református nyelvhelyességi útmutató*, Kolozsvár, Erdélyi Református Egyházkerület, 2007.

Fizika

MÁRTONFI Attila – SÓLYOM Jenő: *Fizikai helyesírási szótár*, megjelenés alatt.

Gasztronómia

KASZAB Andor: *A magyar étlapok helyesírása*, 2. kiadás, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1971.

Hadtudomány

KOVÁCS József – FÁBIÁN Pál – SZEMERE Gyula (szerk.): *Katonai helyesírási tanácsadó szótár*, Budapest, Zrínyi Katonai, 1980.

BERKÁNÉ DANESCH Marianne – ESZES Boldizsár – MÉSZÁROS Károly: *Katonai helyesírási szótár*, Budapest, Zrínyi, 2013.

Kémia

MTA KÉMIAI TUDOMÁNYOK OSZTÁLYA: A magyar kémiai elnevezés és helyesírás szabályai. *Az MTA Kémiai Tudományok Osztályának Közleményei*, XVII. évf., 1962/1–4, 1–292.

ERDEY-GRÚZ Tibor – FODORNÉ CSÁNYI Piroska (szerk.): *A magyar kémiai elnevezés és helyesírás szabályai. I. A szabályok. II. Vegyületek elnevezési példatára és kémiai helyesírási szótár. III. A legfontosabb ásványok és kőzetek nevének helyes írásmódja*, Budapest, Akadémiai, 1972–1974.

ERDEY-GRÚZ Tibor – FODORNÉ CSÁNYI Piroska (szerk.): *A kémiai elnevezés és helyesírás alapjai*, Budapest, Akadémiai, 1977.

FODORNÉ CSÁNYI Piroska – FÁBIÁN Pál – HÖNYI Ede: *Kémiai helyesírási szótár*, Budapest, Műszaki, 1982.

NYITRAI József – NAGY József: *Útmutató a szerves vegyületek IUPAC nevezéktanához. A IUPAC Szerves Kémiai Nomenklatúrabizottságának 1993-as ajánlása alapján. A Magyar Kémiai Elnevezés és Helyesírás Szabályai*, Budapest, Magyar Kémikusok Egyesülete, 1998.

FODORNÉ CSÁNYI Piroska: *Szervetlen kémiai nevezéktan II. A Magyar Kémiai Elnevezés és Helyesírás Szabályai. A Kémia Újabb Eredményei*, Budapest, Akadémiai, 2003.

FODORNÉ CSÁNYI Piroska – HORÁNYI György – KISS Tamás – SIMÁNDI László: *Szervetlen kémiai nevezéktan. A IUPAC 2005. évi szabályai. A Magyar Kémiai Elnevezés és Helyesírás Szabályai*, Budapest, Akadémiai, 2008.

Kohászat

Öntészeti helyesírási szójegyzék, *Bányászati és Kohászati Lapok: Öntöde*, XXIX. évf., 1978/2, 42–48.

Közgazdaságtan

BÁRÁNYNÉ SZABADKAI Éva – MIHALIK István (szerk.): *Közgazdasági helyesírási szótár. Szakszavak, kifejezések, szókapcsolatok és rövidítések gyűjteménye*, Budapest, Tinta, 2002.

Műszaki tudományok

FODORNÉ CSÁNYI Piroska – FÁBIÁN Pál – CSENGERI PINTÉR Péter: *Műszaki helyesírási szótár*, Budapest, Műszaki, 1990.

Növényrendszertan, gombák

PRISZTER Szaniszló: *Növényneveink. Magyar–latin szógyűjtemény*, Budapest, Mezőgazdasági, 1986.

PRISZTER Szaniszló: A nagygombák magyar és latin névjegyzéke, *Mikológiai Közlemények. Clusiana*, 1988/1–2, 1–158.

PRISZTER Szaniszló: *Növényneveink*, Budapest, Mezőgazda, 1998.

Orvostudomány

FÁBIÁN Pál – MAGASI Péter (főszerk.): *Orvosi helyesírási szótár*, Budapest, Akadémiai – Országos Orvostudományi Információs Intézet és Könyvtár, 1992.

BŐSZE Péter (szerk.): Az emberi vírusok neveinek összeállítása vírussaládok, alcsaládok, nemzetségek, fajok stb. szerinti bontásban, *Magyar Orvosi Nyelv*, IV. évf., 2004/2, 34–52.

BŐSZE Péter: Tartozékbetűk, tartozékszámok és tartozékmagyarázók az orvosi-biológiai irodalomban, *Magyar Nyelvőr*, CXXXI. évf., 2007/2, 151–162.

BŐSZE Péter – LACZKÓ Krisztina: Helyesírási megfontolások az orvosi nyelvben, in Bősze Péter (szerk.): *A magyar orvosi nyelv tankönyve*, Budapest, Medicina, 2009, 329–392.

BŐSZE Péter: *Magyar orvosi nyelv. Helyesírási útmutató*, Budapest, Medicina, 2019.

Pedagógia, oktatás

PAPP Ágnes – PARÓCZAYNÉ KORÁNYI Margit: *Helyesírási szójegyzék. Képzés – foglalkoztatás*, Budapest, Nemzeti Szakképzési Intézet, 1994.

Távközlés

TÁVKÖZLÉSI DOKUMENTÁCIÓS KÖZPONT: *Helyesírási útmutató a távközlési szolgálatok foglalmainak írásához*, Budapest, Távközlési Könyvkiadó, 1996.

SZAKNYELVI HELYESÍRÁSI KÉRDÉSEK A GYAKORLATBAN; ESETTANULMÁNYOK

A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetében⁴⁴ az Intézet megalakulásától kezdve (1949) alkalmilag, 1957-től állandó jelleggel folyamatosan működik nyelvi közönségszolgálat, amelyhez a nyelvhasználók közvetlenül fordulhatnak nyelvi problémáikkal.⁴⁵ A kérdezők telefonon és e-mailben kérhetnek eligazítást a nyelvhasználat aktuális kérdéseiben. Az intézmény díjköteles szolgáltatása a nyelvi szakvélemény, amely bonyolultabb jogi szövegek értelmezésével foglalkozik. A szaknyelvekkel azonban nem csupán a jogi szövegek értelmezésekor találkozunk a nyelvi tanácsadó szolgálat munkatársaival, a kérdések jelentős része ugyanis a legkülönbözőbb szakmák, tudományterületek terminusainak helyesírására irányul.⁴⁶ Nézzünk meg ezek közül néhány tipikus problémát.

Idegenes vs. magyaros írásmód az orvosi szaknyelvben

Tapasztalataink alapján az egyes szaknyelvek közül az orvosi nyelv az egyik, amelynek helyesírását illetően meglehetősen sok kérdés érkezik a közönségszolgálatához. Ahogy korábban már szóltunk róla, az idegenes és a magyaros írásmód kérdése különösen hangsúlyos kérdés az orvosi terminológia írásba foglalásakor, így a beérkező orvosi nyelvi témájú kérdések jelentős része is ezzel kapcsolatos.

⁴⁴ Szervezeti átalakítások miatt 2019. szeptember 1. óta az intézmény az Eötvös Loránd Kutatási Hálózat kutatóintézeteként, majd kutatóközpontjaként működik. Hivatalos neve 2021 márciusáig Nyelvtudományi Intézet, majd újabb átalakulást követően Nyelvtudományi Kutatóközpont.

⁴⁵ A nyelvi tanácsadó szolgálat történetéről részletesen l. pl. Ludányi Zsófia: Nyelvi menedzselés és nyelvi tanácsadás. Helyzetkép, lehetőségek, feladatok, *Magyar Nyelvőr*, CXLIV. évf., 2020/3, 318–345.

⁴⁶ L. pl. Heltainé Nagy Erzsébet: Köznyelvi és szaknyelvi helyesírási kérdések a gyakorlatban, in Fata Ildikó – Veresné Valentinyi Klára (szerk.): *Szaknyelv és szakfordítás*, Szent István Egyetem, Társadalomtudományi és Tanárképző Intézet, Gödöllő, 2016, 22–33.

Az egyik kérdező például a latin eredetű és az angol nyelvben is használt *locus* szó helyesírásáról érdeklődött. Ez a terminus a gének és genetikai markerek kromoszomális elhelyezkedésének jelölésére szolgál. A levélíró azt szeretne volna tudni, hogy magyar nyelvű tudományos cikkekben a *lokusz* vagy *lókus* írásmód a megfelelő.

A kérdés megválaszolását távolabbról kell indítani, hogy jobban megértsük a szaknyelvek, s így a szaknyelvi helyesírások jellemzőit. A szaknyelveket, tehát az orvosi nyelvet is nyelvhasználati színterei alapján a rétegzettség jellemzi.⁴⁷ Maga az orvosi helyesírási szabályozás is figyelembe veszi az orvosi nyelv rétegzettségét. Az *Orvosi helyesírási szótár* az idegenes és a magyaros írásmód közti döntéshez az alábbi két alapelvet fogalmazta meg.⁴⁸

A **szövegfajták szerinti rendező elv** azt tartja szem előtt, hogy az orvos olvasóknak szánt szövegekben a latinos írásmód következetes alkalmazását kell elfogadottnak tekinteni, még közkeletűvé vált szakszavak esetében is, pl. *arteriosclerosis* (*arterioszklerózis* helyett). A latinos írásmód javasolt tehát például a tudományos szaklapokban, tudományos dolgozatokban, orvosi kézikönyvekben, az egészségügyi felsőoktatás tankönyveiben, a kórházi és a klinikai praxisban (kórlapokon, zárójelentéseken). A nem szakember olvasóknak szánt ismeretterjesztő szövegekben a magyar megnevezéseket érdemes használni (pl. *tüdőgyulladás*, *cukorbetegség*), vagy ha ilyen nincs, akkor az idegen szó magyaros írásmódját célszerű alkalmazni (pl. *urémia*, *cirrózis*). Ugyanakkor még a nem orvos olvasóknak szánt szövegekben sem írhatók magyarosan például az anatómai, kór-, élet- és szövettani nevek (pl. *incisura jugularis*, *ligamentum popliteum obliquum*) vagy a több szóból álló, a latin nyelv ragozási, egyeztetési és szórendi szabályai szerint szerkesztett orvosi kifejezések (pl. *nucleus tractus solitarii*, *plexus myentericus*) stb. A **köznnyelvivé válás szerinti rendező elv** pedig azt mondja ki, hogy a köznnyelvben meghonosodott, a mindennapi nyelvben széles körben ismert szavak magyarosan írandók (pl. *embrió*, *vakcina*, *lumbágó*).

Rátérve a kérdéses *locus* írásmódjára: mivel a kérdésből kiderül a kontextus, a szövegtípus – tudományos cikk –, egyértelműen a forrásnyelv szerinti idegenes írásmód megtartása a javasolt: *locus*.

Akár az idegenes, akár a magyaros írásmód mellett döntünk (a szövegtípustól, a befogadótól függően), a lényeg az egységes helyesírás mind a szövegen, mind az egyes szavakon belül. A hibrid írásmód, vagyis a latinosan írt szótó és magyarosan írt szóvégződés,

⁴⁷ Kuna Ágnes – Ludányi Zsófia: Terminológiai elvek az orvosi szaknyelvben és a gyógyító kommunikációban, in Főris Ágota – Bölcskei Andrea (szerk.): *Terminológiastratégiai kihívások a magyar nyelvterületen*, Budapest, L' Harmattan – OFFI Zrt., 2019, 122.

⁴⁸ Fábíán Pál – Magasi Péter (főszerk.): *Orvosi helyesírási szótár*, Budapest, Akadémiai – Országos Orvostudományi Információs Intézet és Könyvtár, 1992, 9–12.

illetve a magyarosan írt szótó és a latinosan írt végződés (pl. *haemofília*, *hidrocephalia*) nem számít normatívnak. Egy másik levélíró például egy tudományos szervezet, a **Musculoskeletalis Társaság* (adatolt írásmóddal)⁴⁹ helyesírásáról érdeklődött. A nyelvi tanácsadó szolgálat a hibrid írásmód kerülését és az ékezet nélküli *Musculoskeletalis* formát javasolta.

A helyesírási kodifikáció hiánya

Számos olyan – főként idegen eredetű – terminus létezik, amelynek írásmódja bizonytalanságot mutat. Sok esetben megnehezíti az állásfoglalást az, hogy az adott terminus nem rendelkezik kodifikált (terminológiai vagy helyesírási szótárban rögzített) írásmóddal. Az állásfoglalás kialakításában ilyenkor segítséget nyújtanak a nyelvi adatbázisok, például a magyar nyelv reprezentatív korpusza,⁵⁰ a *Magyar nemzeti szövegtár*,⁵¹ vagy akár maga a Google. Főként az idegen nyelvekből átvett (szak)szavak esetén lehet hatékony ez a módszer, mert az egyes írásformák előfordulási gyakoriságai alapján lehet arra következtetni, hogy az átvétel mennyire indult el a jövevényszóvá válás útján.⁵² Például egyik levélírónk a *gamer* ~ *gémer* 'a társasjátékokat, elektronikus játékokat hobbiszintnél mélyebben, professzionális módon űző személy' írásmódja iránt érdeklődött. A *Magyar nemzeti szövegtár* a *gamer* formára 2279 találatot ad, míg a kiejtés szerinti *gémer*-re csupán 67-et. Ebből arra következtethetünk, hogy egyelőre kevésbé „hagyja magát” átírni magyarosra ez a szó, bár elképzelhető, hogy ez változni fog. Mivel az írásgyakorlat is a *gamer* formát részesíti előnyben, azért a levélírónak is ezt javasoltuk, hozzátéve, hogy a *gémer* sem nevezhető „helytelennek”, hiszen jelenleg nem létezik kodifikált, normatív alakja ennek a szónak. Egy másik levélíró a *tipli* terminus másik nevének írásmódjáról érdeklődött: a *dübel* vagy *dűbel*

⁴⁹ A helyesírással foglalkozó szakirodalom konvencióit követve csillaggal jelöljük az akadémiai helyesírási normát nem követő formákat.

⁵⁰ Oravecz, Csaba – Váradi, Tamás – Sass, Bálint: The Hungarian Gigaword Corpus, in Calzolari, Nicoletta – Choukri, Khalid – Declerck, Thierry et al. (eds.): *Proceedings of Ninth International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC 2014)*, ELRA, Reykjavik, 2014, 1719–1723.

⁵¹ A szövegtár nevének írásmódja is jól mutatja az akadémiai helyesírási norma és a kialakult íráshagyomány közti ellentétet. A több szóból álló adatbázisok, korpuszok nevét a legtöbbször az állandó címekhez hasonlóan csupa nagy kezdőbetűvel írják, a korpusz honlapján is *Magyar Nemzeti Szövegtár*ként van feltüntetve, noha az ilyen típusú nevek egyedi címnek számítanak, így a normatív írásmód *Magyar nemzeti szövegtár* lenne. Erről részletesen l. Ludányi Zsófia: Korpuszneveink helyesírásáról, *Magyar Nyelvőr*, CXLI. évf., 2017/4, 502–508. A minden tagot nagy kezdőbetűvel írás előnye, hogy terminológiai szempontból követhetőbb, egységesebb, míg az egyedicím-szerű írásmód mellett szól az, hogy az akadémiai helyesírási normát követi. A jelen tanulmányban az utóbbi formát alkalmazom.

⁵² Az idegen szavak és a jövevényszavak közti határ nem éles, sőt a kettő közti különbség valójában tudományosan megragadhatatlan. Erről l. Nádasdy Ádám: Használjunk minél több idegen szót!, in *Ízlések és szabályok*, Budapest, Magvető, 2003, 234–236.

forma a helyes? A forrásnyelvi (német) eredeti *Dübel* kiejtése a magyarban [düb(e)]. Az átvételnek nem létezik kodifikált, azaz szótárban rögzített írásmódja. A rendelkezésre álló írásos adatok száma meglehetősen csekély. A *Magyar nemzeti szövegtár* szerint az idegenes írásmódú *dübel* a gyakoribb (15 előfordulás), a magyaros *dűbel* a ritkább (2 előfordulás). A kevés adat alapján nem lehet egyértelműen állást foglalni egyik íráskép mellett sem. Itt is azt mondhatjuk, hogy akár az idegenes *dübel*, akár a magyaros *dűbel* írásmód mellett döntünk, egyikkel sem követünk el hibát.

A köznyelvi norma és a szakmai írásszokások eltérése a különírás-egybeírás területén

Köztudott, hogy a különírás-egybeírás a magyar helyesírás legneuralgikusabb pontja, mind a köznyelvet, mind a szaknyelveket tekintve. Az alábbiakban néhány, a különírás-egybeírással kapcsolatos tipikusnak tekinthető helyzetet, szaknyelvi gyakorlatot ismertetünk.

1. Bizonyos két tagból álló terminusok írásmódja azért problémás, mert míg a szaknyelvi írásgyakorlat többnyire egybeírja őket, az általános helyesírási szótárakban különírva találhatók meg. Néhány ilyen példa a nyelvi tanácsadó szolgálathoz érkezett kérdésekből: *vegyes kar* vagy **vegyeskar*, *lapos tető* vagy **lapostető*, *szárnyas oltár* vagy **szárnyasoltár*. Ezek mindegyikére igaz, hogy a *Magyar helyesírási szótárban* (MHSz.²⁰¹⁷) különírva találhatók meg, a szaknyelvi úzus azonban az egybeírt alakot részesíti előnyben. A levélírók a kétféle írásmód közti választásban kérték a nyelvi tanácsadó szolgálat segítségét.

A kérdés megválaszolásához először vizsgáljuk meg az összetett szavak keletkezésének lehetséges okait. A szavak közti összetételi viszonyt egybeírással jelöljük. Az egybeírás oka háromféle lehet: a tagok együttes jelentésének megváltozása, a tagok egymás közti viszonyának alaki jelöletlensége és a hagyomány, a kialakult szokás. Mivel a felsorolt terminusok mindegyike minőségjelzős alakulat, amely önmagában jelöletlen (vagyis a jelzőnek sosincs ragja), ezért a jelöletlenné válást kizárhatjuk az okok közül, marad a jelentésváltozás és a hagyomány. Nézzük meg, igaz-e az az állítás a kérdéses alakulatokra, hogy a két szó kapcsolatának jelentése több vagy más, mint a tagok jelentésének együttese. A *vegyes()kar* különírt és az egybeírt alakja között például érezhetnek némi jelentéskülönbséget a zenei szakemberek. A zenei szaknyelvben a **vegyeskar* olyan négyszólamú énekkart jelent, amely két női (szoprán és alt) és két férfiszólamból (tenor és basszus) áll. Elképzelhetőnek tartom, hogy miként a *vegyesbolt*, *vegyeskereskedés*, *vegyesúszás* mint fajtanevek egybebeírandók – azaz jelentésváltozás történt –, a *vegyes kar* esetében is efféle érzékelnek a zenei szakemberek. Hiszen *vegyes karnak* (különírva) nevezhető például egy olyan alkalmi

énekkar is, amelyben férfiak, nők és gyerekek énekelnek, de történetesen csak két vagy három szólamban, vagy akár unisono. A *vegyes* itt tehát nem a kórusfajtára, hanem inkább a kórus heterogén összetételére utalhat. Így akár indokolt is lehet az egybeírás a zenei szaknyelvben, főként hogy a szakmai hagyományok egyértelműen ezt támogatják. Megjegyzendő továbbá, hogy a hatvanas években íródott, hétkötetes általános értelmező szótár, az ÉrtSz.⁵³ is az egybeírt *vegyeskar* alakot tünteti fel, tehát a köznyelvben is van hagyománya az egybeírásnak.⁵⁴

Rátérve a következő példára, a szaknyelvi írásgyakorlatban elterjedt egybeírt **lapostető* az építész szakemberek számára egy sajátos tetőfajtát jelent, amelynek lejtése általában nem haladja meg a 4°-ot (7%-ot)⁵⁵, vagyis itt is megfigyelhető némi jelentéstöbblet. A nem szakmabeliek számára a *szárnyas oltár* nem jelent többet, mint 'szárnyakkal rendelkező oltár'-t, a szaknyelvi beszélőközösség számára viszont jellegzetes formai és tartalmi sajátosságokkal rendelkező középkori templomi felszerelési tárgyat jelent, amelyet a művészettörténész szakmában következetesen **szárnyasoltár* formában írnak. Kérdésként merül fel, hogy vajon ezekben az esetekben is létezik-e olyan distinkció, mint például a *kerekes szék* 'görgős szék' és a *kerekesszék* 'gyógyászati segédeszköz' esetén, tehát ha elfogadjuk, hogy a **lapostető* és a **szárnyasoltár* a jelentéstöbblet miatt egybeírható, vajon mit jelenthet a különírt *lapos tető* és a *szárnyas oltár*? Vajon ezekben az esetekben is fennáll az, hogy a két szó kapcsolatának jelentése több vagy más, mint a tagok jelentésének együttese, vagy pusztán az erős szakmai íráshagyomány és/vagy az „egy fogalom = egy (ortográfiai) szó”⁵⁶ elterjedt helyesírási babona lehet a magyarázat? (Ez a hiedelem nem szaknyelvi eredetű, nem is új keletű, és az egész magyar írásgyakorlatban megfigyelhető. Fábíán Pál írja: „Mivel ennek a felfogásnak nincs egy jól felderíthető és körülhatárolható góca, az ellene való küzdelem az egész magyar helyesírási szabályozásnak, nem csak egy esetleges szakmai helyesírási szótárnak a feladata.”⁵⁷)

Mit tehet ilyen esetekben a nyelvi tanácsadó? A leghasznosabb, amit ilyenkor tenni lehet, hogy felsorakoztatjuk az egyes írásmódok mellett szóló érveket: a *lapos tető*, a *vegyes kar* és a

⁵³ ÉrtSz. = Bárczi Géza – Országh László (főszerk.): *A magyar nyelv értelmező szótára* 1–7, Budapest, Akadémiai, Budapest, 1959–1962.

⁵⁴ Ludányi Zsófia: A „népi” helyesírási gondolkodásról – a nyelvi tanácsadói gyakorlat alapján, in Bozsik Gabriella – Ludányi Zsófia (szerk.): *Szabályzat, oktatás, gyakorlat: Helyesírásról sokszínűen*, Eger, Líceum, 2019, 237–239.

⁵⁵ *Lapostetők és tetőszigetelések*. <http://www.arc.sze.hu/epszerkea/lapostet.htm> (Letöltés: 2020. július 20.)

⁵⁶ Figyelembe véve, hogy a *szó* fogalma nem univerzális, jelen esetben a *szón* ortográfiai szót értünk, vagyis minden egybeírt egységet. Erről részletesen l. Fóris Ágota: *Lexikológiai és lexikográfiai ismeretek magyar (magyar mint idegen nyelv) tanároknak*, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem – L' Harmattan, 2020, 20.

⁵⁷ Fábíán: Szaknyelvi helyesírási szabályzataink mérlege, 1993, 598.

szárnyas oltár esetében a különírás mellett szól az, hogy a különírás a kodifikált, azaz a helyesírási szótárakban rögzített forma, míg az egybeírás mellett a szakmai hagyományok szólnak. Egyes esetekben a jelentésváltozás, jelentéstöbblet is felmerülhet az egybeírás indokaként, de minden esetet egyénileg meg kell vizsgálni: az, hogy valami terminussá válik, önmagában még feltétlenül nem jár jelentésváltozással! A saját nyelvi tanácsadói tapasztalatomból kiindulva az ilyen esetekben a nyelvésznek nem érdemes arról győzködni a kérdezőket, hogy a kodifikált írásmódot (különírás) válasszák: általában nehéz rábeszélni őket erre, sőt sok esetben valójában nem is helyesírási iránymutatást várnak a nyelvi tanácsadótól, hanem a szakmában megszokott (nem normatív) írásmódot szeretnék jóváhagyni az illetékes szaktekintéllyel, „az Akadémiával”. Ilyenkor – a különféle írásmódok melletti érveket ismertetve – inkább a kérdezőre bízunk a választást, mérlegeljék, hogy adott esetben a helyesírási kodifikációt vagy a szaknyelvi hagyományokat tartják fontosabbnak; hangsúlyozva azt, hogy az akadémiai helyesírási szabályozás nem törvény, hanem „csupán” magas presztízssű ajánlás. Ez a fajta „megengedő” attitűd azonban hosszú távon a köznyelvi és a szaknyelvi írásgyakorlat távolodását, végső soron szétválását eredményezheti, ami ellentmond a helyesírás egységessége kívánalmának.

2. A nyelvi tanácsadó tehát bizonyos esetekben megteheti, hogy a kérdezőre bízza a kodifikált helyesírási norma és a szaknyelvi íráshagyományok közti választást. Ez akkor engedhető meg, ha a szaknyelvi írásszokások nem mondanak ellent az akadémiai helyesírási szellemiségének (mint az 1. pontban említett négy esetben). Ha azonban a szakmai nyelvhasználat által szentesített írásmód egyértelműen ellentmond a helyesírási normának, azt a formát kerülendőnek szoktuk tartani. Ilyen volt például az elmúlt évtizedek orvosi írásgyakorlatában megfigyelhető kötőjelezési tendencia, amelyet a Medicina Kiadó terjesztett el: az idegen + magyar, illetve magyar + idegen képletű összetett szavak kötőjeles kapcsolása (**sollux-lámpa*). A magyar helyesírási szabályok szerint az idegen előtagú összetételeket csak abban az esetben kapcsoljuk kötőjellel, ha az idegen írásmódú szó végén hangérték nélküli (ún. néma) betű van, vagy ha az utolsó kiejtett hangot betűnek bonyolult, írásrendszerünkben szokatlan együttese jelöl (AkH.¹² 217. pont). A helyesírási szakemberek és a kiadó közti egyeztetés eredményeként a nem normatív kötőjeles írásmód idővel visszaszorult.⁵⁸

3. Mind a köznyelvben, mind a szaknyelvekben gyakori problémaforrás továbbá az is, hogy a beszélők nem ismerik fel az összetételt alkotó tagok közti grammatikai-logikai viszonyt, s így nem is írják egybe azokat. Ez azért problematikus, mert maga a helyesírási

⁵⁸ Uo.

szabályzat is az egyes szavak közti nyelvtani viszony felismerésének képességére alapozza a különírás-egybeírás szabályait. Például az AkH.¹² 110. pontja szerint „[a] jelöletlen tárgyas, határozós és birtokos jelzős kapcsolatok tagjait mindig egybeírjuk”, de hiányos grammatikai ismeretekkel rendelkező beszélőknek ez nem jelent valós iránymutatást, nem fogják tudni alkalmazni a szabályt. Az egyik levélíró például azt szerette volna tudni, miért írjuk különbözőképpen az *elektromos tűzhely* és a *gáztűzhely* alakokat, mikor mindkét esetben egy-egy tűzhelytípusról van szó. Ez a példa jól mutatja, hogy a hétköznapi beszélők egy része a különírás-egybeírást tekintve más gyakorlatokat alkalmaz: egyrészt sokkal inkább támaszkodik az analógiára mint szervezőelvre,⁵⁹ másrészt nem szótani, hanem mondattani kategóriákban gondolkodik.⁶⁰ a fenti két példa egyaránt a *milyen tűzhely?* kérdésre válaszol, e logikát követve írásmódjuknak is meg kell tehát egyezniük. Az összetételek gyakori nem normatív különírásának oka részben az iskolai nyelvtanoktatásban (leginkább annak hiányában) keresendő, de joggal merül fel az a kérdés is, nem volna-e célszerűbb a különírás-egybeírás jelenlegi, az összetételi tagok közti mondattani viszonyokon alapuló szabályozása helyett az alkotó tagok szófajából kiindulni. Egy ilyen szabálykezdemény lehetne például az, hogy a főnév + főnév, főnév + melléknév típusú alakulatok egybe-, míg a melléknév + főnév típusúak különírandók.⁶¹

Az összetett szavak nem normatív különírási tendenciáját az is erősíti, ha angol átvételről van szó, az angolban ugyanis sokszor külön szóba írnak minden tagot. Például az *International Atomic Energy Agency* hivatalos neve magyarul, az angol elnevezést szó szerint fordítva: **Nemzetközi Atomenergia Ügynökség*, ebben a formában szerepel a szervezet alapokmányában is. Ez az írásmód azonban nem jelöli az *atomenergia* és az *ügynökség* lexémák közti összetételi viszonyt. Az AkH.¹² 139. pontja alapján ezt a többszörös összetételt kötőjellel kellene tagolni a fő összetételi határon, így a *Nemzetközi Atomenergia-ügynökség* írásmód felel meg a normának. (Figyelembe véve azonban azt a gyakorlatot, hogy intézménynevekben a szótagszámlálás szabálya nem mindig érvényesül, elfogadható a *Nemzetközi Atomenergiaügynökség* írásmód vagy akár az *-i* képzős *Nemzetközi Atomenergiái Ügynökség* is.) A levélíró azonban nem fogadta el az érvelést, és az elterjedt (egyébként nem

⁵⁹ A hétköznapi („népi”) helyesírási szemléletről l. Ludányi: A „népi” helyesírási gondolkodásról, 2019, 239–246.; vö. még Kardos Tamás: A magyar helyesírás problémái a nyelvi közönségszolgálat tükrében, in Domonkosi Ágnes – Lanstyák István – Posgay Ildikó (szerk.): *Műhelytanulmányok a nyelvművelésről*, Budapest, Gramma Nyelvi Iroda – Tinta, 2007, 114–129.

⁶⁰ Havas Ferenc: Hozzászólás a különírás és egybeírás kérdéséhez, *Magyar Nyelvőr*, CXXXIII. évf., 2009/1, 81.

⁶¹ Havas Ferenc: Hozzászólás a különírás és egybeírás kérdéséhez, uo., vö. még Mártonfi: A helyesírás mint szabályrendszer, 2011, 69.

normatív) írásmód általánossá válására hivatkozva a helyesírási szabályok felülvizsgálatát kérte.

4. Végezetül szóljunk még a szaknyelvek írásgyakorlatára különösen jellemző sajátosságról: a többszörös összetételek minden tagját külön szóba író széttagoló, analitikus tendenciáról. Ez a gyakorlat nem új keletű: már több mint fél évszázaddal ezelőtt jelen volt a szaknyelvi írásgyakorlatban, Grétsy László – frappáns „terminussal” – „rőföskifejezés-egybeerőszakolás”-nak nevezte azt a gyakorlatot, amikor az egyes szakszerzők a hosszú, „szabályos” formájukban is éppen elég nehéz birtokos jelzős szerkezeteket még bonyolultabbá teszik azáltal, hogy a ragokat elhagyják belőlük, vagyis a szószerkezetből összetételt hoznak létre.⁶² A szóösszetételek alkotása a tömörítést, az ún. szintetikus tendenciát erősíti, de írásmódjukat tekintve éppen egy ezzel ellentétes tendencia figyelhető meg: a széttagoló, minden összetételi tagot különíró ún. analitikus tendencia.⁶³ Következzék ezekre néhány adatolt írásmódú példa a közönségszolgálatához érkező kérdésekből: **használt informatikai eszköz igénylőlap*, **egészségügyi szolgáltatási járulék fizetési (kötelezettség)*, **primer nyomás alsó határérték átlépés*, **fogyatékos nyílt vízi búvár oktató* 'fogyatékkal élő személyeket nyílt vízi búvárkodásra oktató szakember'. A felsorolt alakulatok valójában többtagú, jelöletlen alárendelő összetételek (szintetikus tendencia), írásmódjukat tekintve azonban a széttagolás, különírás a jellemző (analitikus tendencia). A szabályok szerinti írásmód az AkH.¹² 141. b) pontját (korábbi nevén: a második mozgószabályt) alkalmazva a következőképpen alakul: *használtinformatikaieszköz-igénylő lap* (alkalmazva még az AkH.¹² 118. pontját); *egészségügyiszolgáltatásijárulék-fizetési (kötelezettség)*, *primernyomásalsóhatárérték-átlépés*. A **fogyatékos nyílt vízi búvár oktató* alakulatot a magyar helyesírási szabályok szerint nem lehet leírni.⁶⁴

A helyesírási normát követő írásmód ezekben az összetételekben nem igazán „felhasználóbarát”, holott – ahogy korábban már szóltunk róla – a helyesírásnak alapvetően a befogadó, az olvasó helyzetének megkönnyítésére kellene törekednie. Ilyenkor – követve az akadémiai helyesírási szabályzat 141. b) pontjában is olvasható javaslatot – azt szoktuk tanácsolni a kérdezőnek, hogy az összetett szó jelöltté tételével alakítsák azt szószerkezetté. Ez sok esetben különösebb szószaporítás nélkül megoldható, pusztán egy-egy tárgy- vagy határozórag, illetőleg birtokos személyjel kitételével. Például: *használt informatikai eszközt*

⁶² Grétsy László: „Rőföskifejezés-egybeerőszakolás”, in *Szaknyelvi kalauz*, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 88–89.

⁶³ Kemény Gábor: A szintetikus és az analitikus tendencia érvényesülése újabb nyelvhasználatunkban, in *A nyelvtől a stílusig. Válogatott tanulmányok, cikkek*, Budapest, Tinta, 2010, 107–119.

⁶⁴ Ennek okairól részletesen l. Ludányi Zsófia: „Leírhatatlanul bonyolult” összetételek, *Édes Anyanyelvünk*, XLII. évf., 2020/3, 20.

igénylő lap; az egészségügyi szolgáltatási járulék fizetésének kötelezettsége; a primer nyomás alsó határértékének átlépése. Más esetekben szórendi cserére, alaposabb átfogalmazásra is szükség lehet: például *fogyatékkal élőket nyílt vízi búvárkodásra oktató személy.* Megfigyelhető tendencia az is, hogy a beszélők egy része – vélhetőleg az „egy fogalom = egy (ortográfiai) szó” közkeletű hiedelem miatt – kategorikusan elutasítja a szerkezeté alakítást, körülírást. (Még akkor is, ha a szerkezeté alakítás csupán egyetlenegy karakterrel, például a birtokos személyjel -a vagy -e variánsával növelné meg a terminus hosszát!)

A HELYESÍRAS.MTA.HU PORTÁL ÉS A SZAKNYELVI HELYESÍRÁSOK

2013 óta a Nyelvtudományi Intézet (ma: Kutatóközpont) nyelvi tanácsadó szolgálata megújult lehetőségekkel és korszerű nyelvtechnológiai háttérrel végzi feladatait, ekkor nyílt meg ugyanis a helyesiras.mta.hu online helyesírási tanácsadó weboldal.⁶⁵ A portál hétféle helyesírási területen képes azonnal segítséget nyújtani:

1. különírás-egybeírás;
2. szószintű helyesírás-ellenőrzés, azaz egyes egyszerű (nem összetett) közszoói alakok helyességének ellenőrzése;
3. tulajdonnevek (főként földrajzi nevek) helyesírása;
4. elválasztás;
5. számok helyesírása (betű-számjegy konverter);
6. dátumok helyesírása;
7. betűrendbe sorolás.

A helyesiras.mta.hu címet begépelve az alábbi nyitólap fogadja a látogatót (2. ábra). A felhasználó feladata annak eldöntése, hogy helyesírási problémájának megoldásában melyik eszköz tud segítséget nyújtani. Ehhez érdemes elolvasni a program „Hogyan működik?” menüpontjából elérhető használati útmutatót,⁶⁶ mert lehet, hogy mégsem arra az eszközre van szükségünk, mint amelyre elsőként gondolnánk (tipikusan ilyen a meglehetősen félrevezető nevű Helyes-e így? eszköz).

⁶⁵ Erről l. pl. Heltainé Nagy Erzsébet: A nyelvi tanácsadás területei és újabb eszközei az MTA Nyelvtudományi Intézetében, *Anyanyelv-pedagógia*, VII. évf., 2014/1, <http://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=505> (Letöltés: 2020. július 17.); Váradi Tamás – Ludányi Zsófia – Kovács Réka: Géppel segített helyesírás. A helyesírás.mta.hu portál készítéséről, *Modern Nyelvoktatás*, XX. évf., 2014/1–2, 43–58.

⁶⁶ *Helyesiras.mta.hu. Hogyan működik?* <http://helyesiras.mta.hu/helyesiras/default/howitworks> (Letöltés: 2020. július 19.)

2. ábra. A helyesiras.mta.hu nyitólapja

A weboldal automatikus helyesírás-ellenőrző eszközeinek nyelvtechnológiai háttéréről,⁶⁷ az egyes eszközök működéséről⁶⁸ több tanulmány, ismertetés⁶⁹ született, ezért itt csak a legfontosabb tudnivalókat foglaljuk össze az egyes eszközök használatát illetően.

A felhasználói visszajelzések alapján a legtöbb problémát a sokat ígérő nevű Helyes-e így? nevű eszköz okozza, éppen a nevéből adódóan. Ez az eszköz voltaképpen nem több, mint egy egyszerű *spell checker*, azaz szószintű helyesírás ellenőrző. Az ilyen eszközök – ellentétben a szavaknál nagyobb kifejezések, esetleg mondatok szintjén dolgozó ún. *grammar checkerekkel* (nyelvtani ellenőrző, nyelvhelyesség-ellenőrző, mondat szintű helyesírás-ellenőrző) – a

⁶⁷ Miháltz Márton – Hussami Péter – Ludányi Zsófia – Mittelholcz Iván – Nagy Ágoston – Oravecz Csaba – Pintér Tibor – Takács Dávid: Helyesírás.hu – Nyelvtechnológiai megoldások automatikus helyesírási tanácsadó rendszerben, in Tanács Attila – Vincze Veronika (szerk.): *MSZNY 2013. Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia*, Szeged, JATEPress, 2012, 135–148.

⁶⁸ A Különírás-egybeírás eszközről részletesen l. pl. Ludányi Zsófia – Miháltz Márton – Hussami Péter: Különírás-egybeírás – automatikusan, in Váradi Tamás (szerk.): *AlkNyelvDok7. Doktoranduszok tanulmányai az alkalmazott nyelvészet köréből*, Budapest, MTA Nyelvtudományi Intézet, 2013, 116–130.

⁶⁹ L. pl. Váradi – Ludányi – Kovács: Géppel segített helyesírás, 2014; Kovács Réka: Helyesiras.mta.hu, *Anyanyelv-pedagógia*, VI. évf., 2013/3, <http://anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=474> (Letöltés: 2020. július 17.)

szövegből egyszerre egyetlen, két szóköz/írásjel által körbezárt részt (azaz egy ortográfiai szót) képesek feldolgozni, vagyis egyetlen szóban elkövetett helyesírási hibákat jeleznek.⁷⁰ A Helyes-e így? eszköz is egyes egyszerű (nem összetett) szavak helyességét képes ellenőrizni, tipikusan az olyan helyesírási problémák megoldására szolgál, mint a *j* vagy *ly* kérdése vagy a magánhangzók és a mássalhangzók időtartamának bizonytalanságai (pl. *bujkál* ~ **bújkál*, **diferencia* ~ *differencia*). **Nem alkalmas** azonban az ennél bonyolultabb helyesírási kérdések megválaszolására, mint például:

- a) Helyes-e az egybeírt **élelmiszerbiztonság*, vagy kötőjellel kell írni: *élelmiszer-biztonság*?
- b) Kötőjellel vagy külön írjuk: **7-tűs* vagy *7 tűs*? (Elektronikai szakkifejezés.)
- c) Hogy írjuk a *Hollywood* -i képzős alakját: **Hollywood-i* vagy *hollywoodi*?
- d) Tényleg helyes az a forma, hogy **NyugatMagyarországi*?
- e) Helyes-e a **2020.06.20.* (szóközök nélkül) dátumformátum?
- f) Helyes-e az, hogy *1-én*?
- g) Létezik-e olyan szó, hogy *negativitás*?

(A felsorolt példák valódi megkeresésekből, a portállal kapcsolatos visszajelzésekből származnak.) Noha a Helyes-e így? nem tud segíteni a fenti kérdések megválaszolásában (ezért nem is érdemes vele próbálkozni), a többi eszközt segítségül hívva megkaphatjuk a választ a kérdésünkre: az a) és a b) esetben a Külön vagy egybe? eszköz segít, a c) és a d) esetben pedig a Névkereső. A d) esetben feltett kérdést az motiválta, hogy a kérdező a Külön vagy egybe? eszközt használta, amely azonban nem tud segíteni a földrajzi nevek -i képzős alakjainak írásmódját illetően, így helytelen választ adott. Az e) és az f) esetekben pedig a Dátumok eszközt kell segítségül hívni, amely nemcsak a dátumok alapalakjait tartalmazza, hanem a leggyakoribb toldalékos formákat is felsorolja. A g) esetben – vagyis amikor azt szeretnénk megtudni, létezik-e egy adott szó – sem a Helyes-e így?, sem a többi webeszköz nem tud segíteni. Ilyenkor hatékonyabbak a nyelvészeti szövegkeresők, korpuszok, például a *Magyar nemzeti szövegtár*, vagy akár maga a Google. – A megfelelő eszköz kiválasztásában az alábbi két iránymutatás segíthet: 1) Érdemes átfogalmazni magát a kérdést, tehát ne azt kérdezzük, hogy „helyes-e” az adott nyelvi forma, hanem fogalmazzuk inkább át: „Külön-, egybe vagy kötőjellel írjuk? Hogy írjuk ezt a dátumot?” stb. 2) Vegyük sorra a portál eszközeit, és gondoljuk végig, hogy az adott helyesírási problémakör beleillik-e

⁷⁰ Prószéky Gábor – Kis Balázs: *Számítógéppel emberi nyelven. Intelligens szövegkezelés számítógéppel*, Bicske, SZAK, 1999, 81–104.

valamelyiknek a profiljába. A Helyes-e így? eszközt hagyjuk utoljára, és csak akkor használjuk, ha minden más eszközt kizártunk.

Joggal merül fel a kérdés: vajon alkalmazható-e a portál szaknyelvi helyesírási kérdések esetén, s ha igen, milyen hatékonysággal. Fontos, hogy felhívjuk rá a figyelmet: az oldal elsősorban általános, köznyelvi helyesírási kérdések megválaszolása céljából készült, az egyes szaknyelvek helyesírási kérdéseire azonban csak igen korlátozottan tud válaszolni. Ez nagymértékben függ attól, hogy melyik szakma nyelvéről van szó. Egyes társadalomtudományok esetén nagyobb megbízhatósággal ad jó válaszokat, kivéve akkor, ha az adott szaknyelv számos olyan terminussal bír, amely típusát tekintve a hagyomány vagy jelentésváltozás miatt egybeírandó minőségjelzős összetétel. Ahhoz, hogy a portál az ilyen típusú terminusok írásmódjával kapcsolatban jó megoldást tudjon adni, az egyes szaknyelvi összetételek kivétellistáját be kellene építeni a programba. Az egyik levélíró például a *mélyforgatás* 'a talaj mély rétegének megforgatása' és a *mélylazítás* 'a talaj mély rétegének meglazítása' erdészeti terminusok normatív írásmódját illetően fordult a Külön vagy egybe? eszközhöz, amely a szaknyelvi írásszokásoknak ellentmondó *mély lazítás*, *mély forgatás* írásmódokat javasolta. Ennek oka, hogy ezek az alakulatok minőségjelzős szerkezetből forrtak össze hagyományosan összetétellé, írásmódjuk tehát kivételes. A minőségjelzős összetételek írásmódját a Külön vagy egybe? eszköz beépített kivétellisták segítségével állapítja meg. Ha a kérdéses összetétel nem található meg a kivétellistában, a program a melléknév + főnév bemenetekre vonatkozó alapértelmezett szabályt alkalmazza, amely a különírás. (A Külön vagy egybe eszköz automatikus szabályai is a szavak szófajával operálnak, vö. az 3. pontban írottakkal.)

Nézzünk meg egy bonyolultabb esetet is a helyesiras.mta.hu portálhoz érkezett visszajelzések közül. A felhasználó egy bizonyos gombafaj, tudományos nevén a *Hemipholiota populnea*, magyarul *nyárfatőkegomba* helyesírásával kapcsolatban kérte a Külön vagy egybe? eszköz segítségét. A program az általános helyesírási szabályok alapján a **nyárfatőkegomba* írásmódot javasolta: hiszen többszörös (négytagú) összetétel, amely hat szótagból áll, az AkH.¹² 139. pontja alapján tehát egybeírandó. Ez az írásmód azonban – ahogy a levélíró is jelezte – ellentmond a növénynevek sajátos helyesírási konvencióit követő *nyárfatőkegomba* formának, amely a növényrendszertanhoz nem értő, de az általános helyesírási szabályokat jól ismerő laikusok számára különösnek tűnhet: miért kell egy hatnál kevesebb szótagból álló többszörös összetételt kötőjellel tagolni? A magyarázat erre az, hogy a növények (és a gombafélék) szaknyelven nomenklatúrával rendelkeznek, vagyis a terminusok írásmódját illetően nem a köznyelvi szabályok az irányadók, hanem ennek a szaknyelvnek

speciális, nyelven kívüli ismereteket igénylő helyesírási szabályai vannak. A nyelven kívüli tudást ebben az esetben a rendszertani ismeretek jelentik. A *nyárfa-tőkegomba* esetében egy élősködő gombafajról van szó, melynek írásmódja kötőjeles: a szaknyelvi helyesírási norma szerint a gazdanövény-előtagot (amely jelen esetben a *nyárfa*) kötőjellel kapcsoljuk az utótaghoz. Ahhoz, hogy a Külön vagy egybe? eszköz ezt az írásmódot javasolja, az egyes szóalakokra vonatkozó morfológiai és egyéb adatokat ki kellene egészíteni a biológiai szaknyelvre vonatkozó szemantikus címkékkal, jelen esetben azzal, hogy a *nyárfa* karaktersorozat egy növénynév, amely adott esetben még élősködő növények, gombák gazdanövénye is lehet... Könnyen belátható, hogy erre a feladatra nem vállalkozhatnak a portál készítői.

Összefoglalásul tehát azt mondhatjuk: minél inkább igaz egy szaknyelvre, hogy a terminusok leírásában nem a sztenderd szabályok az irányadók, annál kevésbé képes hatékony segítséget nyújtani az oldal szaknyelvi helyesírási kérdések esetén. Ez a kitétel a helyesiras.mta.hu „Hogyan működik?” menüpontjából előhívható használati útmutatóban is megtalálható:

„Hangsúlyozzuk, hogy a portál elsősorban a köznyelvi helyesírás kérdéseivel foglalkozik. Szaknyelvi helyesírási kérdések esetén előfordulhat – azok specifikussága miatt –, hogy a rendszer nem ad (megfelelő) választ. Különösen igaz a bonyolult helyesírási szabályrendszerrel bíró szaknyelvekre (pl. kémiai vagy orvosi szaknyelv). Ha ilyen kérdése van, kérjük, lapozza fel az adott szaknyelv helyesírási szabályzatát/szótárát, vagy forduljon bizalommal közönségszolgálatunkhoz!”⁷¹

ÖSSZEGZÉS

A szaknyelvek írásbeliségének sajátos kérdéseivel az akadémiai helyesírási szabályzat nem tud részletesen foglalkozni, így a 20. század folyamán az egyes tudományterületek felől megjelent a szaknyelvi helyesírási szabályzatok, szótárak elkészítésének igénye. A szaknyelvi helyesírási szabályzatoknak – a helyesírási egységességre való törekvést szem előtt tartva – a mindenkor akadémiai helyesírási szabályzaton kell alapulniuk. Ahogy a nyelvi tanácsadói tapasztalatok mutatják, az egyes szakmák írásgyakorlata olykor eltér az általános helyesírási

⁷¹ *Helyesiras.mta.hu. Hogyan működik?* <http://helyesiras.mta.hu/helyesiras/default/howitworks> (Letöltés: 2020. július 19.)

szabályoktól, így a szaknyelvi helyesírás-szabályozás rendkívül összetett terminológiastratégiai folyamat, melynek során az egyes szakterületek művelőinek együtt kell működniük a nyelvészet, a terminológia és a helyesírás szakembereivel.

A szaknyelvek szabályozását tekintve a magyar helyesírás meglehetősen jól áll, mivel az elmúlt néhány évtizedben számos szaknyelvi helyesírási szabályzat, szótár jött létre. Elkészült például a műszaki, a katonai, az orvosi, a kémiai, az állat- és növényrendszertani, a földrajzi névi helyesírási szabályozás, továbbá folynak a fizikai helyesírási szótár készítésének munkálatai is. A szaknyelvi helyesírási szabályzatok, szótárak, szójegyzékek mellett hasznos segédeszközök a helyesírás-ellenőrző programok is. Ezek azonban – köztük a tanulmányban bemutatott helyesiras.mta.hu weboldal eszközei – általános célúak, így a speciális szaknyelvi kérdésekben csak korlátozottan tudnak segíteni.

SZAKIRODALOM

FÁBIÁN Pál: Szaknyelvi helyesírási szabályzataink mérlege, *Magyar Nyelvőr*, CXVII. évf., 1993/4, 595–607.

FÁBIÁN Pál: A nyelvművelés feladatai, *Magyar Nyelvőr*, CXXI. évf., 1997/4, 384–389.

FALUDI Andrea: Lexikai kohéziós vizsgálat CAT-tel fordított szövegeken. A doménreláció mint a lexikai kohézió eszköze, in Károly Krisztina – Fóris Ágota (szerk.): *A fordítás titkos ösvényein. Doktori kutatások Klaudy Kinga tiszteletére II.*, Budapest, ELTE Eötvös, 2015, 27–44.

FÓRIS Ágota: *Lexikológiai és lexikográfiai ismeretek magyar (magyar mint idegen nyelv) tanároknak*, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan, 2020.

FÓRIS Ágota: A terminológiai rendszer, in *Hat terminológia lecke*, Pécs, Lexikográfia, 2005, 30–56.

FÓRIS Ágota: A szaknyelvkutatás modelljei és módszerei: szociolingvisztikai megközelítés, *Magyar Nyelv*, CVI. évf., 2010/4, 424–439.

GRÉTSY László: „Röföskifejezés-egybeerőszakolás”, in *Szaknyelvi kalauz*, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 88–89.

GRÉTSY László: A nyelvészet és a szaknyelvek, in Benkő Loránd – Szépe György (szerk.): *Nyelvészet és gyakorlat. (Tanulmánygyűjtemény.)*, Nyelvtudományi Értekezések 75., 1971, 67–76.

- GRÉTSY László: A szaknyelvek megújításáért, *Magyar Nyelvőr*, CXXVI. évf., 2002/3, 275–283.
- HARGITAI Henrik – KOZMA Judit – KERESZTURI Ákos – BÉRCZI Szaniszló – DUTKÓ András – ILLÉS Erzsébet – KARÁTSZON Dávid – SIK András: Javaslat a planetológiai nevezéktan magyar rendszerére, in Benkő József – Mizser Attila (szerk.): *Meteor csillagászati évkönyv*, Budapest, Magyar Csillagászati Egyesület, 2010, 280–302.
- HAVAS Ferenc: Hozzászólás a különírás és egybeírás kérdéséhez, *Magyar Nyelvőr*, CXXXIII. évf., 2009/1, 81–82.
- HELTAI Pál: A fordító és a nyelvi normák III., *Magyar Nyelvőr*, CXXIX. évf., 2005/2, 165–172.
- HELTAINÉ NAGY Erzsébet: A nyelvi tanácsadás területei és újabb eszközei az MTA Nyelvtudományi Intézetében, *Anyanyelv-pedagógia*, VII. évf., 2014/1, <http://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=505>
- HELTAINÉ NAGY ERZSÉBET: Köznyelvi és szaknyelvi helyesírási kérdések a gyakorlatban, in Fata Ildikó – Veresné Valentinyi Klára (szerk.): *Szaknyelv és szakfordítás*, Gödöllő, Szent István Egyetem, Társadalomtudományi és Tanárképző Intézet, 2016, 22–33.
- KEMÉNY Gábor: A szintetikus és az analitikus tendencia érvényesülése újabb nyelvhasználatunkban, in *A nyelvtől a stílusig. Válogatott tanulmányok, cikkek*, Budapest, Tinta, 2010, 107–119.
- KESZLER Borbála: Megjelent A magyar helyesírás szabályai 12. kiadása, *Magyar Nyelvőr*, CXXXIX. évf., 20016/3, 253–268.
- KARDOS Tamás: A magyar helyesírási problémái a nyelvi közönségszolgálat tükrében, in Domonkosi Ágnes – Lanstyák István – Posgay Ildikó (szerk.): *Műhelytanulmányok a nyelvművelésről*, Budapest, Gramma Nyelvi Iroda – Tinta, 2007, 114–129.
- KESZLER Borbála – SIPTÁR Péter – TÓTH Etelka: *Kis magyar helyesírás*, Budapest, Akadémiai, 2016.
- KLOSS, Heinz: *Research Possibilities on Group Bilingualism: A Report*, Quebec, International Center for Research in Bilingualism, 1969.
- KOVÁCS Réka: Helyesiras.mta.hu, *Anyanyelv-pedagógia*, VI. évf., 2013/3, <http://anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=474> (Letöltés: 2020. július 17.)
- KUNA Ágnes – LUDÁNYI Zsófia: Terminológiai elvek az orvosi szaknyelvben és a gyógyító kommunikációban, in Fóris Ágota – Bölcskei Andrea (szerk.): *Terminológiasztratégiai kihívások a magyar nyelvterületen*, Budapest, L' Harmattan – OFFI Zrt., 2019, 120–139. https://www.offi.hu/sites/default/files/media/files/terminologastrategiai_kihivasok.pdf

- LACZKÓ Krisztina: Helyesírás a magyar orvosi nyelvben: múlt és jelen, *Magyar Orvosi Nyelv*, XIII. évf., 2013/2, 128–132.
- LACZKÓ Krisztina: Kőrkep a magyar helyesírásról – áttekintés a 12. kiadás után, *Magyar Nyelvőr*, CXLII. évf., 2018/2, 136–149.
- LACZKÓ Krisztina: A helyesírási hibák értékelése, *Acta Universitatis De Carolo Eszterházy Nominatae. Sectio Linguistica Hungarica*, XLVI. évf., 2020, 61–80.
- LACZKÓ Krisztina – MÁRTONFI Attila: *Helyesírás*, Budapest, Osiris, 2004.
- LACZKÓ Krisztina – MÁRTONFI Attila: *Helyesírási tanácsadó*, Osiris diákszótár 2., Budapest, Osiris, 2008.
- LACZKÓ Krisztina – MÁRTONFI Attila: Az Osiris Helyesírás és az új helyesírási szabályzat, in Bozsik Gabriella – Ludányi Zsófia (szerk.): *Szabályzat, oktatás, gyakorlat: Helyesírásról sokszíniűen*, Eger, Líceum, 2019, 227–237.
- LENGYEL István: *A fordítási hiba fogalma funkcionális megközelítésben*, PhD-értekezés, Budapest, ELTE Nyelvtudományi Doktori Iskola, 2013.
- LUDÁNYI Zsófia: Korpuszneveink helyesírásáról, *Magyar Nyelvőr*, CXLI. évf., 2017/4, 502–508.
- LUDÁNYI Zsófia: A „népi” helyesírási gondolkodásról – a nyelvi tanácsadói gyakorlat alapján, in Bozsik Gabriella – Ludányi Zsófia (szerk.): *Szabályzat, oktatás, gyakorlat: Helyesírásról sokszíniűen*, Eger, Líceum, 2019, 239–246.
- LUDÁNYI Zsófia: Nyelvi menedzselés és nyelvi tanácsadás. Helyzetkép, lehetőségek, feladatok, *Magyar Nyelvőr*, CXLIV. évf., 2020/3, 318–345.
- LUDÁNYI Zsófia: „Leírhatatlanul bonyolult” összetételek, *Édes Anyanyelvünk*, XLII. évf., 2020/3, 20.
- LUDÁNYI Zsófia – MIHÁLTZ Márton – HUSSAMI Péter: Különírás-egybeírás – automatikusan, in Váradí Tamás (szerk.): *AlkNyelvDok7. Doktoranduszok tanulmányai az alkalmazott nyelvészet köréből*, Budapest, MTA Nyelvtudományi Intézet, 2013, 116–130.
- MIHÁLTZ Márton – HUSSAMI Péter – LUDÁNYI Zsófia – MITTELHOLCZ Iván – NAGY Ágoston – ORAVECZ Csaba – PINTÉR Tibor – TAKÁCS Dávid: Helyesírás.hu – Nyelvtechnológiai megoldások automatikus helyesírási tanácsadó rendszerben, in Tanács Attila – Vincze Veronika (szerk.): *MSZNY 2013. Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia*, Szeged, JATEPress, 2012, 135–148.
- MÁRTONFI Attila: Időszerű-e A magyar helyesírás szabályai 12. kiadásának az előkészítése?, in Domonkosi Ágnes – Lanstyák István – Posgay Ildikó (szerk.): *Műhelytanulmányok a nyelvművelésről*, Budapest, Gramma Nyelvi Iroda – Tinta, 2007, 134–138.

- MÁRTONFI Attila: A helyesírás mint szabályrendszer, *Café Babel*, LXV. évf., 2011, 63–71.
- MÁRTONFI Attila: Tájékoztató bibliográfia „A helyesírás kézikönyvei” témában, *Magyar Nyelvőr*, CXLII. évf., 2018/2, 230–234.
- MHSz.²⁰¹⁷ = TÓTH Etelka (szerk.): *Magyar helyesírási szótár*, Budapest, Akadémiai, 2017.
- NÁDASDY Ádám: Használjunk minél több idegen szót!, in *Ízlések és szabályok*, Budapest, Magvető, 2003, 234–236.
- ORAVECZ, Csaba – VÁRADI, Tamás – SASS, Bálint: The Hungarian Gigaword Corpus, in Calzolari, Nicoletta – Choukri, Khalid – Declerck, Thierry et al. (eds.): *Proceedings of Ninth International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC 2014)*, ELRA, Reykjavik, 2014, 1719–1723.
- PRISZTER Szaniszló: *A magyar növénynevek helyesírási szabályai*, Budapest, 1985.
- PRÓSZÉKY Gábor – KIS Balázs: *Számítógéppel emberi nyelven. Intelligens szövegkezelés számítógéppel*, Bicske, SZAK, 1999.
- ROBIN Edina: A fordító mint lektor, in Horváth Ildikó (szerk.): *A modern fordító és tolmács*, Budapest, ELTE Eötvös, 2015, 35–45.
- SEIDL-PÉCH Olívia: Elvárások és versenyelőny:a technológiai kompetencia fejlesztése, in Kóbor Márta – Csikai Zsuzsanna (szerk.): *Iránytű az egyetemi fordítóképzéshez. A kompetenciafejlesztés új fókuszai*, Pécs, Kontraszt, 2017, 123–141.
- SZONDY Melinda: A fordító mint fordításszolgáltató, in Horváth Ildikó (szerk.): *A modern fordító és tolmács*, Budapest, ELTE Eötvös, 2015, 21–33.
- Terminológiapolitikai irányelvek. A terminológiapolitika kialakítása és megvalósítása különböző nyelvközösségekben*, Infoterm, 2005, ford. Somogyi Zoltán, in Fóris Ágota – Bölcskei Andrea (szerk.): *Terminológiastratégiai kihívások a magyar nyelvterületen*, Budapest, L’ Harmattan – OFFI Zrt., 2019, 167–218.
https://www.offi.hu/sites/default/files/media/files/terminologastrategiai_kihivasok.pdf
- VÁRADI Tamás – LUDÁNYI Zsófia – KOVÁCS Réka: Géppel segített helyesírás. A helyesírás.mta.hu portál készítéséről, *Modern Nyelvoktatás*, XX. évf., 2014/1–2, 43–58.
- ZIMÁNYI Árpád: A szaknyelvi helyesírás-tervezés újabb feladataiból, *Magyar Nyelvőr*, CXXVII. évf., 2003/1, 12–23.

AkH.¹² = MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA: *A magyar helyesírás szabályai*. Tizenkettedik kiadás, Budapest, Akadémiai.

ÉrtSz. = BÁRCZI Géza – ORSZÁGH László (főszerk.): *A magyar nyelv értelmező szótára* 1–7, Budapest, Akadémiai, Budapest, 1959–1962.

Helyesiras.mta.hu. Hogyan működik? <http://helyesiras.mta.hu/helyesiras/default/howitworks>
(Letöltés: 2020. július 19.)

Lapostetők és tetőszigetelések. <http://www.arc.sze.hu/epszerkea/lapostet.htm>

MTA I. Nyelv- és Irodalomtudományok Osztálya. https://mta.hu/i-osztaly/allando-bizottsagok-105500#magyar_nyelvi_osztalykozi_allando_bizottsag